

seriile
de utor
HUMANITAS

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecvență a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)

Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)

Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)

Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)

Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)

Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)

România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)

Mitul democrației (2003)

Între inger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)

Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)

Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)

Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)

Occidentul. O interpretare istorică (2007)

Napoleon III cel neiubit (2008)

„Germanofili”. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)

Franța, hegemonie sau declin? (2010)

Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010)

Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)

Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)

Explorarea imaginară a spațiului (2012)

De ce este România altfel (2012)

LUCIAN
BOIA

EUGEN BROTE
1850–1912

Destinul frânt al unui
luptător național

Ediția a II-a,
revăzută și adăugită

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

<i>Prefață la prima ediție</i>	7
Introducere	13
I. Primii ani (1850–1870)	19
II. Începutul activității (1871–1874)	39
III. Tribuna (1884–1893)	81
IV. La București (1893–1898)	153
V. Găiceana (1898–1908)	208
VI. Spre noi forme de luptă (1898–1907)	237
VII. Ultimii ani (1908–1912)	266
Încheiere	293
<i>Indice de nume</i>	301

Prefață la noua ediție

Cartea aceasta a fost scrisă în urmă cu patruzeci de ani. E teza mea de doctorat, suținută în noiembrie 1972 la Facultatea de Istorie a Universității din București. Doi ani mai târziu, în 1974, am publicat-o la Editura Litera, într-o versiune de două ori prescurtată. Mai întâi, am redus-o eu drastic, cam cu o treime, din motive de ordin financiar. Litera fusese înființată pentru a permite autorilor nepublicați de nici o altă editură să-și tipărească totuși lucrările, însă pe banii lor, așa încât fiecare rând mă costa. A intervenit apoi Direcția Presei, mai explicit spus, *cenzura* (cu atât mai „motivată“, cu cât subiectul era delicat: Transilvania, problema națională, raporturile româno-maghiare...). Un masacru în toată regula: a trebuit să modific sau să elimin numeroase pasaje. Iată de ce, după ce atâta vreme îmi luasem gândul de la ea, mi-am zis acum că e cazul să o public, așa cum am scris-o și cum ar fi fost firesc să apară încă de pe-atunci.

N-am modificat nimic, exceptând unele retușuri strict formale. Am eliminat doar vreo zece pagini din introducere, cuprinzând considerații mult prea generale despre contextul istoric al epocii și îndeosebi un comentariu bibliografic astăzi cu totul depășit; le-am înlocuit cu câteva rânduri (la finalul introducerii); puține alte scurte adaosuri sunt puse între paranteze drepte, pentru a le delimita de textul original.

Am lăsat așa cum au fost scrise cuvinte sau sintagme care astăzi îmi zgârie puțin auzul: *mase populare*, *asuprire* (prea mult *asuprire!*), *luptă* (prea multă *luptă!*). Aș folosi acum

alți termeni, chiar dacă în cele mai multe situații n-aș modifica substanțial sensul inițial.

Principala problemă de fond rămâne însă cea a „drepătății“ sau a „nedreptății“. Ideologia comunistă nu admitea alternativă: în raport cu ea, orice punct de vedere, orice proiect, orice strategie nu puteau fi decât corecte sau incorecte, în acord sau în dezacord cu „mersul istoriei“, așa cum era acesta definit în discursul oficial (nici măcar un discurs imuabil, ci discursul momentului). Oricum, autorului i se cerea să ia poziție. Cum comunismul intrase deja în faza națională, necesitatea istorică a unirii Transilvaniei cu România se înfățișa ca o dogmă. Mișcării naționale a românilor transilvăneni i se atribuia, ca de la sine înțeles, acest țel suprem. Soluțiile care ar fi putut conduce în alte direcții sau care, pur și simplu, din motive de adaptare tactică, nu păreau suficient de radicale trebuiau penalizate. Brote nu avea cum să scape din încurcătură, luându-se în considerare, mai ales, orientarea sa finală în sprijinul unei reconcilierii româno-maghiare. M-am conformat, subliniind, în mai multe rânduri, „erorile“ lui, aflate în dezacord cu poziția „revoluționară“, singura „justă“, a „luptei“ pentru desăvârșirea unității naționale românești. Probabil că nici pentru mine lucrurile acestea nu erau foarte clare. Între timp, cred că mi s-au clarificat. Este abuziv să pretindem actorilor istoriei să se conformeze verdictului unor evenimente care încă nu s-au petrecut. Istoria nu e scrisă „dinainte“ (așa cum susținea teleologia comunistă). Nu era scris în stele de la începuturi că anumite evoluții trebuiau să se petreacă așa, și nu altminteri. Noi știm că Transilvania s-a unit cu România în 1918; până în 1918, și cu siguranță până în 1914, românii transilvăneni nu aveau cum să știe acest lucru. Puteau să-l viseze, așa cum multe se pot visa, dar nicidecum să integreze un asemenea obiectiv în programul lor de acțiune (nici măcar într-un program secret, nemărturisit). Istoria e „deschisă“. Ea se „închide“ abia după ce s-a petrecut. Înainte ca lucrurile să se decidă, într-un singur fel, firește, posibilitățile virtuale erau multiple, așezate, în ce privește soarta mo-

narhiei habsburgice, între varianta unei restructurări pe baze naționale echitabile și aceea a dezmembrării în state mai mult sau mai puțin „naționale“.

Oricare dintre soluții ridica nespuse dificultăți, și e imposibil de spus unde s-ar fi ajuns, și în ce fel, fără Primul Război Mondial. Decupajul pe criterii naționale era extrem de complicat, practic imposibil de realizat prin consens; deși cu majoritate românească, Transilvania avea totuși un profil multietnic (chiar în 1930, celelalte etnii reprezentau încă 42% din populație). Amestecul era la fel de pronunțat în teritoriile care aveau să constituie Cehoslovacia sau să intre în componența Iugoslaviei sau a Poloniei. Pe de altă parte, o formulă de egală îndreptățire în interiorul dublei monarhii (sau a unei confederații care i-ar fi succedat) era frânată de forțele conservatoare, și îndeosebi de clasa conducătoare maghiară, care a jucat pierzător pe cartea „statului național unitar maghiar“. (Oricum, nici vorbă nu mai putea fi de „maghiarizarea“ românilor și nici a celorlalte naționalități din Ungaria; rămânea doar speranța – iluzorie, nefiind însoțită de reformele și concesiile necesare – că aceștia ar putea deveni cetățeni fideli ai patriei ungare comune.) Nimeni nu putea să prevadă deznodământul. E. Brote a mizat – și a înclinat tot mai mult în această direcție – pe o rezolvare echitabilă în cadrul monarhiei habsburgice. Nu era filomaghiar, ci filogerman. Credea că ungurii pot fi în cele din urmă obligați la concesiile prin presiunea factorului german din monarhie și, mai mult chiar, a Imperiului German. Dat fiind că și-a încheiat viața în 1912, nu știm cum s-ar fi manifestat în anii următori, putem doar bănuși că l-am fi găsit probabil în continuare alături de I. Slavici (în spiritul unei orientări politice pe care am înfățișat-o în cartea mea mai recentă, „*Germanofili*“). Mai puțin „secret“ decât Brote, Slavici și-a declarat pe șleau convingerile, chiar și după ce unirea Transilvaniei era fapt împlinit: egalitate deplină între popoarele monarhiei habsburgice, dar nu România Mare. Obiectivul final ar fi fost prefacerea Austro-Ungariei într-o comunitate de popoare libere, unde românii să nu se afle

cu nimic mai prejos decât germanii sau maghiarii. O condiție esențială pentru realizarea acestui deziderat era, pe lângă acțiunea politică, ridicarea economică și culturală a românilor transilvăneni. În această privință, Brote a dovedit o incontestabilă modernitate de gândire, conștient de faptul că, pentru a reuși în proiectele politico-naționale, românii au multe de făcut în vederea depășirii întârzierii lor economice și culturale.

Am scris într-un loc – ceea ce aproape mă amuză acum – că Eugen Brote „nu și-a depășit mentalitatea burgheză“. Așa era „politic corect“ să scriu în 1972. E de altfel purul adevăr: nu și-a depășit-o, cu nici o iotă. De ce și-ar fi depășit-o? E unul din nu prea mulții burghezi autentici pe care îi întâlnim pe la 1900 în societatea românească, țărănească în profunzime, și cu poleiala ei aristocratică, dar insuficient marcată de ceea ce, cu o vorbă celebră, se numește „etica protestantă și spiritul capitalismului“. Când ajunge la Găiceana, moșia lui D.A. Sturdza, românul din Rășinari se ia cu mâinile de cap. Țăranii trăiau într-o mizerie de nedescris, iar moșia era cu totul vraiaște. Evident, „limitele“ sale burgheze (nu era un comunist!) îl împiedică să ia în considerare abolirea proprietății sau împărțirea pământului la țărani. Gândește, „burghez“, și nu tocmai „românește“, că n-ar fi rău ca moșia să producă, să prospere, și din asta să câștige și proprietarul, și țăranii.

Un burghez, peste toate, de factură germană. Unul dintre acei câțiva români (cum au fost în felul lor și Titu Maiorescu și D.A. Sturdza) pătrunși până în măduva oaselor de educația și mentalitatea germană, cu etica sa specifică a muncii, disciplinei și eficienței.

Poate sunt prea multe detalii în această carte. Pe lângă exigențele documentare ale unei teze de doctorat, ele provin din îndârjirea mea de a reconstitui, pas cu pas, viața unui om, despre care nu existau, în momentul când m-am apucat de lucru, decât infime informații (inițial nu știam nici când s-a născut, nici când a murit). Pariul a fost ținut. Aproape

totul este bazat pe izvoare, în cea mai mare parte documente de arhivă inedite sau extrase din presa vremii. În afara parcursului biografic propriu-zis, am urmărit îndeaproape contextul politic și sociocultural, în principal mișcarea națională a românilor din Transilvania, cu accent asupra grupării de la *Tribuna*. Cred că am adus, în multe privințe, precizări documentare și interpretări demne de luat în seamă. Pe de altă parte, pregătind această nouă ediție, nu mi-am propus să duc mai departe cercetarea desfășurată până în 1972. Ar fi însemnat să reiau căutarea prin arhive și să urmăresc tot ce a mai apărut de câteva decenii încoace (ca să nu mai vorbim de evoluția propriilor mele idei). Cu rezultatul de a alcătui aproape o nouă lucrare, departe de intenția unei simple restituiri.

Cititor, peste decenii, al propriei mele cărți, văd acum în ea, dincolo de informația istorică, în primul și în primul rând, drama unei vieți. Un om înzestrat cu felurite calități, cu darul incontestabil de a conduce și de a înfăptui, a cărui ascensiune, aparent sigură, s-a frânt deodată, urmată de o prăbușire iremediabilă. Din vina cui? A lui, a oamenilor, a istoriei... Din jocul imprevizibil al atâtor factori care, laolaltă, într-o înlănțuire a cărei finalitate ne scapă, alcătuiesc, ceea ce numim *destin*. Eugen Brote este povestea unui destin neîmplinit.

Abrevieri

A.N.R. – Arhivele Naționale ale României

B.A.R. – Biblioteca Academiei Române

B.N.R. – Biblioteca Națională a României

La B.A.R. și B.N.R., am procedat la o actualizare a cotelor diverselor documente, care am suferit între timp modificări. În ce privește celelalte arhive, publice sau personale, risipite prin țară, nu m-am încumetat să reiau ancheta; am lăsat trimiterile originare așa cum erau.

Introducere

Despre omul politic român transilvănean Eugen Brote s-a scris foarte puțin. Un motiv este, desigur, evoluția sa politică din ultimii ani ai vieții, alunecarea – alături de Ioan Slavici și Vasile Mangra – pe linia compromisului cu autoritățile de stat ale regimului austro-ungar. Deși greșelile finale nu ar fi trebuit să acopere munca și realizările unei vieți întregi, puțini istorici au mai manifestat simpatie sau cel puțin înțelegere pentru activitatea și frământările lui. Se adaugă acestei cauze principale și discreția, uneori echi-vocul unei vieți destul de ascunse, greu de descifrat.

Lăsând la o parte atacurile sau laudele – deopotrivă exagerate, deși primele precumpănesc – din timpul vieții, primele rânduri interesante despre E. Brote s-au scris cu ocazia morții sale, la sfârșitul anului 1912. Nicolae Iorga i-a cuprins atunci, după cum obișnuia, viața și caracterul, în câteva fraze: „Se anunță moartea, în sărăcie și uitare, la Brașov, a lui Eugeniu Brote, autorul vestitei lucrări asupra chestiei românești, apărută a doua zi după procesul Memorandului. Om foarte cult, cu un însemnat talent la scris, minte capabilă de a storce faptelor concluzii nouă, Brote și-a omorât rostul politic trecând în România după o condamnare pe care era dator s-o ispășească...” Subliniindu-i greșelile din ultimii ani, istoricul conchide: „Totuși, ne pare rău de omul isteț și mândru, care ar fi putut să aibă altă soartă dacă politicianismul României libere nu l-ar fi sedus, reținut și distrus.”¹

1. N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, București, 1935, p. 40.

Cel mai interesant articol referitor la E. Brote apare, tot cu ocazia morții sale, în revista *Luceafărul*, sub semnătura T. Codru, pseudonimul remarcabilului publicist Octavian Tăslăuanu.² Portretul celui dispărut este aici desenat de o mână sigură, în clar-obscur; printr-o antiteză – uneori forțată, dar parțial justă – între trăsăturile bune și rele ale lui E. Brote, autorul încearcă să explice destinul său ciudat, care se împlinește parcă potrivit unei fatalități. Iată prima parte a antitezei: „A fost un *om*. Nu un om dintre cei de toate zilele, ci dintre cei puțini și rari, cari înțeleg viața, cari nu se lasă conduși de ea, ci o conduc. A fost un om născut pentru a cârmui pe semenii săi, fiind înzestrat cu o inteligență clară și rece, cu o inimă stăpânită de rațiune, cu o minte bogată în cunoștințe și cu o putere de muncă uimitoare. Toate însușiri de șef, la cari mai putem adăuga: înfățișarea lui fizică simpatică, cuceritoare chiar, puterea de convingere aproape irezistibilă, oratoria distinsă și caldă, stilul sobru și de o logică de fier și mai presus de toate voința lui care nu cunoștea piedici, care știa să se impună.“ Dar, și acum urmează partea a doua a antitezei: „În ființa lui lipsea statornicia credinții, sinceritatea convingerii, axa morală... Acțiunea lui avea totdeauna părți tănuite, faptele lui erau determinate de gânduri nemărturisite și de cele mai multe ori vorbele nu acopereau faptele. Era un om al cărui drum sufletesc nu-l cunoștea nimeni, fiindcă avea multe cărări lăturalnice. Și un astfel de om, oricât ar fi el de inteligent, de harnic și de practic, e condamnat de firea lui proprie să se prăbușească.“

A urmat uitarea. Timp de decenii, nimeni nu s-a mai interesat de el. Trecuseră aproape 30 de ani de la moartea sa, când Vasile Netea l-a „redescoperit“, prezentându-i succint viața într-un articol de gazetă, apărut apoi, alături de altele,

2. T. Codru (O. Tăslăuanu), „Eugen Brote“, în *Luceafărul*, XI (1912), nr. 33 (16 decembrie), pp. 774–775.

în volum.³ Datele oferite aici sunt incomplete, lucru firesc, căci principalele documente privind viața lui E. Brote nu ajunseseră încă să fie folosite. Și V. Netea a observat destinul ciudat al eroului său: „Eugen Brote, în care ne grăbim a identifica pe una din energiile cele mai complexe ale Transilvaniei de la sfârșitul secolului trecut, a avut un destin straniu, ingrat, sorbind cu egală intensitate atât din paharul măreției, cât și din cupa decadenței.“

Aici se oprește bibliografia lucrărilor referitoare exclusiv la E. Brote. Desigur, numele său apare, cel puțin în treacăt, în mai toate lucrările privind istoria modernă a Transilvaniei, în monografiile dedicate unor personalități de seamă, alături de care s-a aflat în lupta lui politică.⁴ În câteva studii, autorul prezentei lucrări a încercat să aducă date noi privind viața și activitatea sa.⁵

Credem că subiectul este suficient de interesant pentru a merita o cercetare mai adâncă și o tratare detaliată. Desigur, E. Brote nu a rămas ca o personalitate de prim rang în istoria modernă a României. Dar activitatea sa multilaterală, rolul său în viața politică, economică, socială, culturală atât a Transilvaniei, cât și a vechii României, timp de câteva decenii, însemnatele sale realizări, ca și regretabilele greșeli

3. Vasile Netea, „Uitatul Eugen Brote“, în *Vremea*, 17 mai 1942; același articol, în *Pentru Transilvania*, București, f.a., vol. II, pp. 95–106.

4. Amintim, pentru valoarea sa documentară și pentru numeroasele referiri la activitatea lui E. Brote, monografia lui D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, Editura Academiei, 1968.

5. Lucian Boia, „Aspecte ale emigrației politice din Transilvania în vechea Românie la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX“, în *Analele Universității București*, științe sociale, istorie, nr. 1/1970, pp. 85–99; *idem*, „Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism (1893–1905)“, în *Studii*, nr. 5/1971, pp. 963–984. Referiri la activitatea lui E. Brote am făcut și în alte studii.

și eșecuri, sunt realități care justifică studierea unei vieți atât de bogată în evenimente. Biografiile nu au căpătat locul ce li se cuvine în istoriografia noastră; însă o epocă nu poate fi bine cunoscută fără a cunoaște oamenii care au ilustrat-o. Și nu exclusiv personalitățile principale; viața oricui este semnificativă pentru o anumită perioadă și, urmărită în continua sa evoluție, în strânsă legătură, interdependență, cu întregul mecanism social, ne poate învăța multe despre mersul istoriei, despre raportul dintre om și societate.

Data fiind bibliografia atât de restrânsă, în cercetarea vieții lui E. Brote trebuie să pornim aproape exclusiv de la izvoare. O sursă importantă este presa vremii, în primul rând periodicele la care a colaborat, publicând un însemnat număr de articole: *Telegraful român*, *Foișoara Telegrafului român*, *Tribuna*, *Tribuna poporului*, *Deșteptarea*. Tot în presă întâlnim și numeroase știri, aprecieri, relative la activitatea sa, dar acestea trebuie, fără îndoială, folosite cu mult discernământ.

Cele mai multe și mai importante informații le-am obținut însă din cercetarea materialelor de arhivă, din țară și din străinătate, de stat sau particulare. Am cercetat peste 20 de arhive, din diferite localități. Am cules date despre familia Brote, despre părinți, frați și surori, de la Arhivele Statului din Sibiu și din arhiva Consiliului popular Rășinari. Rezultatele studiilor le-am urmărit pe rând în arhiva Școlii generale din Rășinari, arhiva Parohiei evanghelice din Sibiu, arhiva Liceului „Gheorghe Lazăr” din aceeași localitate, arhiva Institutului Agronomic din Mosonmagyaróvár (Ungaria). Pentru activitatea politică ulterioară am găsit date numeroase în corespondența lui, aflată în arhivele din București, Sibiu, Brașov, Cluj, Arad, în total aproape 300 de scrisori, adresate lui Septimiu Albini, Ioan Bianu, Roman Ciorogariu, Vasile Mangra, Ioan Slavici, Dimitrie A. Sturdza etc. În arhiva lui E. Brote, aflată la Biblioteca Centrală de Stat, se păstrează, alături de câteva manuscrise personale, scrisorile, în număr de aproape 250, primite de la prietenii

și colaboratorii săi politici. În plus, în corespondența altor personalități și în diferite alte documente se întâlnesc numeroase informații și aprecieri privind activitatea lui E. Brote. În sfârșit, în arhiva familiei (păstrată de Ana Dogariu, fiica lui E. Brote) am găsit unele materiale foarte interesante, referitoare mai ales la perioada petrecută la Găiceana, moșia lui D.A. Sturdza.

Am reușit astfel să reconstitui destul de amănunțit viața lui E. Brote, deși nu în aceeași măsură pentru toate etapele ei. Pentru anii 1850–1870 se găsesc aproape exclusiv informații privind disciplinele studiate și rezultatele școlare. Pentru perioada 1870–1884, până la întemeierea *Tribunei*, cunoaștem relativ bine etapele ascensiunii sale politice și activitatea publicistică, dar în mult mai mică măsură viața sa personală, prietenii legate, atmosfera de familie. Ce lipsește pentru primele decenii este în primul rând corespondența. Prima sa scrisoare cunoscută (aflată în arhiva familiei) este din 1868; urmează o pauză până în 1884. Chiar cunoașterea primilor ani după întemeierea *Tribunei* suferă de anumite lacune. Până în 1888–1889, corespondența continuă să fie destul de rară. În plus, articolele din *Tribuna* nu sunt semnate și, chiar dacă unele pot fi identificate, paternitatea altora rămâne un secret. Începând din jurul anului 1890 și mergând până în 1912, izvoarele sunt însă, în general, abundente. Acestor ani le aparține aproape întreaga corespondență la care ne-am referit. Spre deosebire de cele din *Tribuna* de la Sibiu, articolele din *Tribuna poporului* (apoi *Tribuna* – de la Arad) sunt semnate. Unele perioade – de pildă intervalul 1890–1895 sau anii petrecuți la Găiceana (1898–1908) – le putem urmări aproape săptămână cu săptămână.

În ce privește stabilirea concepției politice, economico-sociale și culturale a lui E. Brote, sarcina este ușurată de existența unei întinse activități publicistice, a câteva volume, a corespondenței și a altor manuscrise și, în ultimă analiză, de acțiunile concrete întreprinse.

Odată stabilite evenimentele vieții, mobilele lor, ideile directoare, sarcina noastră este doar pe jumătate îndeplinită. Căci istoria unui om nu poate fi izolată, ci trebuie încadrată în istoria mai largă, a epocii respective. Am tratat cât am putut de detaliat, și cu informații noi, mișcarea națională a românilor din Transilvania. Nu am neglijat nici evoluțiile din România, după cum am luat în considerare și problemele de ansamblu al monarhiei austro-ungare, și manifestările naționalităților cu care românii au întreținut relații mai strânse. Scopul principal al lucrării rămânând, firește, reconstituirea biografiei, personalității, realizărilor și eșecurilor lui Eugen Brote.

I

Primii ani (1850–1870)

Eugen Brote s-a născut la 29 noiembrie/11 decembrie 1850, în Rășinari.¹ Un alt membru al familiei, Petru Brote, unchiul său, caracteriza astfel localitatea un număr de ani mai târziu: „Reșinariul este o comună curat românească, ea numără după conscrierea din anul 1870, împreună cu apartinența Râul-Sadului, 5 569 locuitori... Ocupațiunea reșinărenilor este economia vitelor și a câmpului, negoțul cu piei, seu, lână, tăiatul lemnului de foc și de lucru.”²

Printre satele transilvănene, Rășinariii ocupă un loc aparte și de invidiat. Prima mențiune sigură despre localitate o găsim în anul 1488.³ Locuitorii, inițial țărani liberi, cad treptat sub dependența Sibiului, spre sfârșitul secolului al XVII-lea, ajungând într-o situație similară cu cea a iobagilor; în 1786, printr-o diplomă imperială, sunt însă eliberați, scutiți de orice obligație față de oraș. Rășinariii devin

1. A.N.R., Sibiu, *Protocolul botezaților. Rășinari*, 1850, f. 51.

2. Petru Brote, *Libera comună regească Reșinariu*, Sibiu, 1878, p. 5. Este prima monografie a localității. Lucrarea de bază pentru cunoașterea satului este: Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915. De reținut și sugestivă descriere făcută de G. Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, pp. 535–537 (capitolul consacrat lui Octavian Goga).

3. Victor Păcală, *op. cit.*, p. 35; Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, București, vol. II, p. 72.

„sat liber regesc“.⁴ De acum începe o evoluție rapidă, comuna numărând, în 1839, 3 835 locuitori, iar în 1870, 5 569.⁵

Este uimitor câte remarcabile personalități, din toate domeniile, politic, economic, cultural, sunt originare de aici sau și-au desfășurat aici activitatea. Din lungul șir fac parte: Visarion Roman, Sava Popovici Barcianu și Daniil Popovici Barcianu, Aurel și Eugen Brote, medicul Ilarie Mitrea, Octavian Goga. [Mai recent, cel a cărui celebritate a depășit frontierele culturii românești: Emil Cioran.] Andrei Șaguna venea des în Rășinari, unde este și înmormântat.

Această poziție specială poate primi mai multe explicații. În primul rând, comuna avea o populație numeroasă (în întregime românească); este situată în regiunea Sibiului, un puternic focar de viață națională. Mai mult chiar, vreme îndelungată accesul românilor în Sibiu fiind stânjenit de barierele feudale, la Rășinari – aflat la numai 10 km depărtare de oraș – s-a concentrat o parte a activității care, altfel, în chip firesc, și-ar fi avut locul în capitala ținutului.⁶

Pământul nu este prea bun și există puțin loc pentru agricultură. Urmarea nu a fost însă sărăcia, căci rășinării s-au specializat în creșterea vitelor și mai cu seamă în comerț. Pentru această din urmă activitate, așezarea satului, în apropierea graniței, era ideală. Rășinării cumpărau oi din România (câte 80–150 000 anual), le treceau pe la Turnu Roșu și le tăiau îndată, pentru seu. Producția de seu o vindeau fabricii de stearină din Sibiu, uneori ajungând însă cu produsele lor până la Cluj, Pesta și Viena.⁷

Localitatea a devenit astfel mai prosperă decât majoritatea celorlalte sate românești. Negoțul a dezvoltat spiritul de inițiativă al localnicilor și i-a purtat pe rășinării

4. Victor Păcală, *op. cit.*, p. 87.

5. *Ibidem*, pp. 92–93.

6. La 1783, când Iosif II s-a hotărât să dea eparhiei ortodoxe din Transilvania un episcop propriu, acesta, Gedeon Nichitici, s-a stabilit la Rășinari. Tot aici a locuit și succesorul său, Gherasim Adamovici.

7. Victor Păcală, *op. cit.*, pp. 316–319.

departe de satul lor. Mulți oameni de aici au temperament migrator. Cazul lui Ilarie Mitrea, care și-a petrecut viața în Mexic și Indonezia, este semnificativ. Necesitatea psihică a unei permanente deplasări explică poate și unele evenimente din viața lui Eugen Brote.

Tatăl său este Ioan Brote (1819–1871), personalitate marcantă, la vremea sa, pe plan local.⁸ Fiu de preot, avea o anumită cultură, fiind învățător în Rășinari (în 1837–1838), și apoi chiar director al școlii de aici (între 1850–1856).⁹ Principala sa ocupație a fost însă comerțul (lână, vite), cu care a reușit să realizeze o avere considerabilă, investită în pământ și case. Nu trebuie trecut cu vederea nici rolul său în timpul revoluției de la 1848; a participat la adunarea de la Blaj din 3/15 mai, apoi a fost prefectul legiunii române din ținutul Sibiului. Îl cunoștea personal pe Andrei Șaguna, care îl vizita, sfătuindu-se cu el, când venea la Rășinari.

Deși bolnav de inimă – din această pricină avea să moară de timpuriu –, duce o viață activă, a cărei notă majoră este tendința de dominație, atât în viața publică, prin creșterea averii și obținerea unor funcții, cât și în viața de familie. Este de fapt un reprezentant tipic al burgheziei transilvănene în ascensiune. Potrivit unor amintiri de familie, cu toate sfaturile medicilor, el „nu-și pierde capul, își face mocănește socoteala până la ultima lețcaie. Își instalează droaia de copii în casa strămoșească din Rășinari, fără să se sinchisească de gusturile nevesti-sii, și se apucă de crescătoria de oi, cu toptanul. Călare la stâne, în droșcă la Sibiu după afaceri, în fruntea treburilor rășinărenilor, el face popasuri vijelioase în casa lui...”¹⁰

8. Despre Ioan Brote, vezi I. Hașeganu, *Figuri din Mărginime*, Brașov, 1943, pp. 101–104; Victor Păcală, *op. cit.*, pp. 319–320; *Enciclopedia Română*, vol. I, Sibiu, 1898, p. 539.

9. Stan A. Ionescu, *Monografia școlii primare de stat „Octavian Goga” din Rășinari*, Sibiu, 1936, p. 40.

10. L. Brote, *Tatăl meu*, text dactilografiat, p. 5. În aceste amintiri, pe care le vom mai folosi, nu trebuie căutată, desigur, o relatare